

Sahn-1 Semândan Dârülfünûn'a

Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası

Âlimler, Müesseseler
ve Fikrî Eserler
XVI. Yüzyıl

SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

Zeytinburnu Belediyesi Kùltür Yayınları
Kitap No: 40

Yayın Danışmanı
Ömer Arısoy

Koordinasyon
Erdem Zekeriya İskenderođlu
Veli Koç

Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a
Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası
(Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler) - XVI. Yüzyıl

Editörler
Ekrem Demirli
Ahmet Hamdi Furat
Zeynep Münteha Kot
Osman Sacid Arı

ISBN 978-605-66568-8-0
TC Kùltür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 20640

1. Baskı
İstanbul, Şubat 2017

Kitap Tasarım **Salih Pulcu**
Tasarım Uygulama **Recep Önder**

Baskı-Cilt **Seçil Ofset Matbaacılık**
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Sitesi 4. Cadde No: 77
Bağcılar İstanbul
Sertifika No: 12068

444 1984

www.zeytinburnu.bel.tr

Müeyyedzâde

Abdurrahman Efendi'nin

Fetva Mecmûası ve

Kaynaklarının Değerlendirilmesi

Emine Arslan

Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

I. Giriş

15. y.y.'ın ikinci yarısında başladığı hayatını 16. y.y.'ın ilk çeyreğinde tamamlayan Müeyyedzâde Abdurrahman b. Ali el-Amâsî, seçkin bir aileye doğmuştur. Şehzade Bayezid'in sarayında geçirdiği gençlik yıllarını ise Acem diyarına maceralı bir kaçışla sonlandırmıştır. Müeyyedzâde memleketine mümtaz bir alim olarak döndükten sonra başladığı kariyerini ilmiyenin en üst basamaklarına kadar yükselerek taçlandırmıştır. Müeyyedzâde yaşadığı dönemde kendi başarılarının yanında başka değerlerin de yetişmesine ya da ön plana çıkmasına yardımcı olarak ilmî-siyâsî ve kültürel bir ağın transfer noktalarından biri olma misyonunu icra etmiştir. Bu yönünü Şiraz'da geçirdiği yıllarda hocası Devvânî ile Osmanlı ilim merkezlerindeki alimler arasında köprüler kurmasında, ülkesine döndükten sonra da İran'da tanıdığı kişilerden Osmanlı'ya gelenlere referans oluşunda görmekteyiz. Tebliğimizin başlığı her ne kadar Müeyyedzâde'nin fetvâ mecmûası odaklı olsa da onun bu renkli hayatı da bir miktar ilgiyi hak etmektedir. Zira hayatı, kurduğu ilişkiler ağı ve ilgilendiği alanlar hakkında bilgi vermek nasıl bir alim üzerine konuştuğumuza dair daha iyi bir fikir verecektir.

Müeyyedzâde'nin Yaşadığı Dönemde Amasya

Dönemin ilim, kültür ve idâre merkezlerinden Amasya'da doğmuş olmasının Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi için başlı başına bir avantaj sağla-

dığını söylemek yanlış olmaz. Zira bu şehir o dönemde Müeyyedzâde'nin kendi ailesi başta olmak üzere pek çok meşhur aileye ve âlim, şair, şeyh vasıflı insanlara sürekli ya da muvakkat ev sahipliği yaparak sakinlerine canlı bir sosyal hayat sunmaktaydı. Amasya bu özelliğini aslında Selçuklular devrinden beri sürdürmekteydi. Bunda Amasya'nın XVI. y.y. ortalarına kadar Osmanlı hanedanına mensup şehzadelerin idari tecrübe kazanması için gönderildikleri sancakların başında yer almasının da katısı büyüktür. Osmanlılar döneminde bilhassa şehzadelerin bulunduğu sırada pek çok âlim, sanatkâr ve şairin toplandığı büyük bir kültür merkezi haline gelmiş olan Amasya'da; tarihçi Şükrullah (ö. 868/1464'ten sonra), Osmanlı hat ekolünün kurucusu Şeyh Hamdullah (ö. 926/1520)¹, Tâcî Bey (ö.890/1485) ile oğulları Cafer (ö. 921/1515)² ve Sâdî Çelebiler (ö. 922/1516)³, ulemadan Zenbilli Ali Efendi (ö. 932/1526)⁴ ve meşhur tabip Sabuncuoğlu Şerafettin (ö. 873/1468'den sonra)⁵ gibi önemli şahsiyetler yetişmiştir. Şehzade Mustafa'nın katlinden sonra İstanbul'a daha yakın olan şehzade sancaklarının öneminin artması ve Amasya'nın başşehirden uzak olması sebebiyle XVI. y.y. ortalarından itibaren şehir bu özelliğini kaybetmiş ve yerine Manisatek şehzade sancağı olarak ehemmiyet kazanmışsa da şehir Anadolu'nun önemli bir kültür merkezi olma özelliğini korumaya devam etmiştir. Bu durumu 1861'de şehre gelen seyyah G. Perrot şu şekilde tasvir etmektedir:

“Eskiden Selçukluların bu bölgeye egemen olduğu yıllarda Amasya bir üniversite(medrese)ler, bilginler şehri, bir bilim merkezi idi. Deyim yerindeyse Amasya Anadolu'nun Oksford'u olarak da adlandırılabilir/anılabilir. Medreseler hâlâ görkemli, ihtişamlı dönemlerinin canlı birer tanığı, artık eski gençlik dönemlerini özleyen, kocamış, küçülmüş, ihtiyarlar gibi yarı harabe hâlde ayakta... Amasya'nın toplam nüfusu 25 binden fazladır. Şehirde bulunan 18 medresede 2000 molla ve öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir. Bu medreselerin İngiliz üniversitelerinde olduğu gibi Amasya'nın içinde ve çevresinde vakıf olarak düzenlenmiş geniş bağ, bahçe ve tarlaları, bedesten içinde dükkânları, evleri vardı. Buralardan medreseler büyük gelir sağlıyorlardı.”⁶

1 Serin, “Hamdullah Efendi, Şeyh”, 449-452.

2 Erünsal, “Tâcizâde Câfer Çelebi”, 353-356.

3 Erünsal, “Tâcizâde Sâdî Çelebi”, 356.

4 Küçükdağ, “Zenbilli Ali Efendi”, 247-249.

5 Yıldırım, “Sabuncuoğlu Şerefeddin”, 358-359.

6 Tuzcu, *Seyahatnâmelerde Amasya Georges Perrot, Bir Zamanlar İslâm Dünyasının Bilim Ve Kültür Merkezi, Üniversiteler Şehri; Anadolu'nun Oksford'u Amasya*, 225-226.

Müeyyedzâde'nin Hayatı

Müeyyedzâde'nin işte böyle bir şehir olan Amasya'da doğduğu tarih h. 860 yılının Safer ayı (m. Ocak 1456)'dır.⁷ Babası şehrin tanınmış ailelerinden Divriklizâdeler'e mensup, Kâzerûniyye şeyhlerinden Şemseddin Müeyyed Çelebi'nin üç oğlundan biri olan Alâeddin Ali Çelebi (ö. 888/1483)'dir. Müeyyedzâde lakabı kendisine dedesinden dolayı verilmiştir. Bazı kaynaklar onun nesebinin İran'da Kâzerûniyye tarikatı kurucusu Ebu İshak Kâzerûnî'ye (ö. 426/1035) kadar dayandığını bildirmektedir. Müeyyedzâde'nin anne tarafından dedesi olduğunu söyleyen Âşık Çelebi de ailenin aslen İran'dan geldiğini belirtmektedir⁸. Hüseyin Hüsameddin Yasar, Müeyyedzâde'nin büyük dedesi Yar Ali Çelebi'nin, Ebû İshak Kâzerûnî diye meşhur olan Mevlânâ Şeyh Şemseddin Müeyyed Çelebi'ye damat olduğunu bildirmektedir.⁹ Taşköprizâde de Yar Ali Çelebi'nin adını Yar Ali Şirâzî olarak kaydetmekte, onun usul ve furûya, aklî ve şer'î ilimlere vâkıf olduğunu, fetva verdiği ve insanların müşküllerini çözdürmesi için ona başvurduklarını belirtmektedir.¹⁰ Esterabâdî, Yar Ali'yi Kadı Burhaneddin'in şeyhülislâmî ve sadık dostu olarak aktarır. Memlûklüler'in Halep valisi Sivas surlarına dayandığında barış anlaşmasını yapmakla görevlendirilen kişi Yar Ali Çelebi'dir. Kadı Burhaneddin'in tasavvufa olan ilgisinin de Yar Ali Çelebi sebebiyle başladığı, Kadı Burhaneddin'in ölümüne kadar Yar Ali'nin onun yanında kaldığı kaynaklarda yer almaktadır. Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra toprakları Osmanlı'ya geçince Yar Ali'de bu yönetime tabi olmuş, Osmanlı döneminde Vezir Yakut Paşa Amasya'da kendi adına bir zaviye yaptırdı başına Yar Ali'yi getirmiş, vakfiyeye de Yar Ali'nin ölümünden sonra erkek evlatları tarafından külliye'nin yönetim ve bakımının yapılacağı şartını eklemiştir.¹¹

Müeyyedzâde, mezkûr vakfiye icabınca Yakut Paşa Zaviyesi şeyhi olan babası Alâeddîn Ali Çelebi sayesinde iyi bir eğitim aldı. Ali Çelebi, h. 865/m. 1461'de Amasya valiliğine yedi yaşında iken gönderilen Şehzade Bayezid'in (ö. 918/ 1512) nişancısı olunca, Müeyyedzâde'nin de gençlik yılları kendisinden 9 yaş büyük olan şehzadenin yakın dost halkası arasında geçer. Fatih Sultan Mehmed şehzadenin içki ve eğlenceye alıştırılmasında Müey-

7 Taşköprizâde, *eş-Şakâik*, 188.

8 Kılıç, Âşık Çelebi Divânı, 1.

9 Aksoy, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", 485.

10 Taşköprizâde, 25.

11 Karataş, *The City as a Historical Actor: The Urbanization and Ottomanization of the Halvetiye Sufi Order by the City of Amasya in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, 28-30.

yedzade'nin de önemli etkisinin olduğu şeklinde kendisine ulaşan şikayet neticesinde şehzadenin hasekisi Hızırpaşazâde Hacı Mahmud'la birlikte Müeyyedzâde'nin de idamına ferman çıkartır. Ancak ferman henüz Amasya'ya ulaşmadan bundan haberdar olan Şehzade Bayezid'in 10.000 dirhem, at ve sefer gereçleri temin ederek, Müeyyedzâde'nin o sırada Memlükler'in elinde bulunan Halep'e kaçmasına yardım ettiğini kaydeden Taşköprüzâde bu kaçışının h. 881 senesinde olduğunu bildirir. Ancak gönderilen hükm-i şerifin suretinde yer alan tarih 12 Muharrem 884'tür. Dolayısıyla Müeyyedzâde'nin Amasya'yı terk ettiği de h. 884 senesidir.¹²

Memleketinden uzakta geçirdiği ilk zamanlarda Halep'te kısa bir süre kalan Müeyyedzâde burada şehrin bazı alimlerinden Zemahşerî'nin nahivle ilgili mufassal bir eserini okumuş, daha sonra başka ilimleri tahsil etmeye karar verdiğinde ise kendisine yardımcı olacak birini Halep'te bulamamıştı. Halep'e gelen bazı Acem tüccarları "Senin Şiraz'daki Celâleddin ed-Devvânî'nin yanına gitmen gerekir" diyerek ona Devvânî'nin vasıflarından bahsettiler. Müeyyedzâde bunun üzerine aynı sene tüccarlarla beraber Şiraza gidip Devvânî'nin hizmetine girdi. Bu dönemde Şiraz henüz Şîî yönetimine girmemiş Sünnî bir bölge idi ve İslâm aleminin farklı coğrafyalarından talebeler Devvânî'den ilim almaya gelmekteydi.¹³ Devvânî'nin Müeyyedzâde huzuruna girdiğinde ona; "Bize hediye olarak ne getirdin" diye sorduğu, Müeyyedzâde'nin de "Hocazâde'nin Tehâfüt kitabını getirdim" dediği kaydedilir. Kaynaklarda Devvânî'nin kitabı bir müddet müâlâa ettikten sonra "Allah senden de müellifinden de razı olsun, şayet bu kitabı görmemiş olsaydım ben de aynı konuda kitap yazmak niyetindeydim." dediği nakledilir. Müeyyedzâde dört yıl boyunca Devvânî'den ders alır. Bu eğitim süreci hem Müeyyedzâde'ye, hem de Osmanlı ülkesinde eserlerinin ve fikirlerinin yaygınlaşması açısından Devvânî'ye fırsatlar sunmuştur.¹⁴

12 Sultan Bayezid'in lalası Fenarizade Ahmed Bey'e gönderilen hükm-i şerifin suretinde 884 senesi 12 Muharrem tarihi verilmektedir. Hükümde, macun ile veya esrar ile veya ğayr-ı tarik ile ale't-tacîl helak edesin, hangi şekli tercih ettiğini de bildiresin buyrulmaktadır. Cevâbî yazıda ise bahsi geçen kişilerin söylenildiği kadar şehzadeye yakın olmadıkları ifade edilerek Bayezid'e durumun bildirildiğini ve onun da gereğinin yapılmasını istediği yazmaktadır ancak cevapta Müeyyedzâde'nin firarına dair bir bilgiye ise rastlanmamaktadır. (*Mecmûa-i Münşeât-ı Selâtin Feridun Bey*, I, 263-264)

13 Daha sonraları Şîîler tarafından da sahiplenilen Devvânî hakkında ayrıntılı bilgi için Harun Anay tarafından yazılan *Celâleddin Devvânî, Hayatı, Eserleri, Ahlak ve Siyaset Düşüncesi* adlı doktora tezine müracaat edilebilir. (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.)

14 Devvânî yazdığı en az üç eserini Bayezid'e ithaf etmiş, karşılığında ihсанlar almış ve mukabele için de ona mesnevî yazmış idi. Judith Pfeiffer, *The Heritage of*

Hakkında ölüm fermanı çıkartan Fatih Sultan vefat edip Şehzâde'nin tahta çıktığını, böylece tehlikenin ortadan kalktığını öğrenen Müeyyedzâde memleketine dönmeye karar verir ve hocasından kendisine bir icâzetnâme vermesini talep eder.¹⁵ İcâzetname hem Devvânî'nin dayandığı ilmi gelenek hem de Müeyyedzâde ile Devvânî arasındaki güçlü bağa dair bilgiler içermektedir. Bu icâzetnâme üzerine bir makale kaleme alan Judith Pfeiffer Müeyyedzâde'nin aklî ilimlerde Merağa ekolünde Devvânî'den ders aldığını belirtir. Devvânî icâzetnâmeye, Müeyyedzâde'ye övgülerle dolu oldukça uzun bir başlangıç yaptıktan sonra kendisinin, aklî-naklî ilimlerle, tasavvuftaki yetkinliğini hocaları vasıtasıyla ortaya koymaya çalışmaktadır. Daha sonra da Müeyyedzâde'ye hangi kitapları nereye kadar okuttuğunu açıklamaktadır. Bu bilgilere göre Müeyyedzâde; Cürçânî'nin Şerhu'l-Mevâkıf'ını başından vücud bahsinin ortalarına kadar, Kadızâde'nin Şerhu'l-Cağmîni'sini başından sonuna kadar, Nasreddîn et-Tûsî'nin *Tahrîru Öklîdis* kitabını başından 10. bölüme kadar, yine Tûsî'nin Şerhu'l-işârât'ını, ve Kutbuddîn Râzî'nin *Muhâkemât*'ını da hocasından okumuştur. Bu bilgilerden de anlamaktayız ki Müeyyedzâde Devvânî'den fıkıh, hadis, tefsir gibi ilimlerden icâzetnâmede zikre degecek bir eser okumamıştır. Bunun sebebi Müeyyedzâde'nin -Amasya'dan kaçmak zorunda kaldığında yirmi dört yaşında olduğuna göre- mezkûr bahislerdeki eğitimini zaten kendi şehrinde tamamlamış olması olabilir.

İcâzetnâmenin sonunda Devvânî, Müeyyedzâde'den hayattayken de, ölümünden sonra da kendisini unutmamasını ve namazlarından sonra hayır dualarında hatırlamasını istemekte ve yolculuğunun hayırlı geçmesi için ona dualarda bulunmaktadır.¹⁶ İcâzetnâmenin verilmiş tarihi 21 Cumâdiye'l-ülâ 888'dir. Dolayısıyla Müeyyedzâde'nin ülkesine dönüşü de bu tarihtedir.

Müeyyedzâde, Devvânî ve Şiraz'daki diğer alimlerle olan ilişkisini Anadolu'ya döndükten sonra da devam ettirmiştir. Mesela hocasının en önemli rakibi olan Sadreddîn el-Deştakî (Mîr Sadreddîn-i Şîrâzî) (ö. 903/1498) başat

Arabo Islamic Learning, "Teaching the Learned: Jalâl al-Dîn al-Devvânî's Ijâza to Mu'ayyadzâde 'Abd al-Rahmân Efendii and Circulation of Knowledge between Fârs and the Ottoman Empire at the Turn of the Sixteenth Century", Brill, Leiden/Boston, 2015, Yayın Tarihi 2016. s.291.

15 Pfeiffer, Devvânî'nin Müeyyedzâde'ye verdiği icâzetnâmenin kopyalarının Süleymaniye Ktp.; Ragıp Paşa, nr.570, Esad Efendi, nr.3733, Karaçelebizâde nr.342 ve Madrid Escorial Ktp., 687.2'de bulunduğunu, Süleymaniye Ktp. Pertevniyal nr.934/4'de de bir özetinin yer aldığını söylemektedir. Müellif çalışmasının sonuna icâzetnâmenin Esad Efendi, Ragıp Paşa ve Madrid Escorial nüshalarına dayanarak yaptığı tahkikli neşrini de eklemiştir.

16 Pfeiffer, 324.

eserlerinden bazılarını Müeyyedzâde'nin tavsiyesi üzerine Bayezid'e ithaf etmiş, hatta Müeyyedzâde'den, kendisinin Ali Kuşçu'nun Şerhu *Tecridi'l-ittikâd*'ına yazdığı haşiyeyi sultana götürmesini istemişti. Yine Devvânî'nin damadı ve ölümünden sonra medresesinin başına geçen Muzafferuddîn Ali Şirâzî (ö.922/1516) de Safevîler İran'da hakim duruma geçince Anadolu'ya göç etmiş ve o zamanlar Anadolu kazaskeri olan Müeyyedzâde tarafından himaye görerek II. Bayezid'e müderrislik vazifesi için tavsiye edilmişti.¹⁷ Bayezid'e Müeyyedzâde tarafından tavsiye edilen ve sonrasında İstanbul'a davet edilen bir diğer kişi de Hakim Şah el-Kazvî'nî'dir. Kınalızâde Hasan Çelebi, bu davete Hakim Şah'ın padişaha gönderdiği tıbbî dair bir risalenin vesile olduğunu söyler. Böylece Hakim Şah, Müeyyedzâde sayesinde uzun yıllar İstanbul'da saray hekimi olarak görev yapma fırsatı bulur.¹⁸

Müeyyedzâde 888 senesi Ramazan'ında sıla hasretiyle Amasya'ya gelmiş ancak babasının üç ay önce vefat ettiği haberiyle karşılaşmıştı. Bunun üzerine Amasya'da kırk gün kadar kaldıktan sonra İstanbul'a geçmişti. İstanbul'da -muhtemelen Amasya'daki gençlik yıllarından tanıdığı- Hatipzâde (ö. 940/1534) dönemin vezirlerine Müeyyedzâde'nin ilmî ve faziletine şahitlik eden mektuplar gönderip onu sultana arz edince Müeyyedzâde'ye Kalenderhâne Medresesi müderrisliği tevdi edildi. Müeyyedzâde'nin talebelik yılları böylece sonra ermiş ve hocalık hayatı başlamış olur.

Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi 17 Rebiülevvel 891'de (23 Mart 1486) ünlü alim ve devlet adamı Muslihuddîn Kastellânî'nin (ö. 901/1496)¹⁹ kızı ile evlendiği gün Efdalzâde Hamîdüddin Efendi'nin yerine Sahn-ı Semân Medresesi müderrisliğine tayin edildi, h. 899'da (m. 1494) ise İsa Fakih'in vefatıyla boşalan Edirne kadılığına gönderildi. Müeyyedzâde Rebîülevvel 907 (Eylül 1501)'de Anadolu kazaskeri, dört yıl sonra da Hacıhasanzâde Efendi'nin vefatı üzerine Rumeli kazaskeri oldu. Şehzade Selim taraftarı yeniçerilerin 917/1511'de Sultan Ahmed yanlısı devlet adamlarına karşı başlattıkları hareket sırasında konağı Tâcizâde Cafer Çelebi'nin konağıyla

17 Pfeiffer, 291.

18 Hakim Şah, II. ile oğlu Selim arasındaki taht kavgasında Selim'in tarafını tuttuğu söylentisi üzerine görevinden uzaklaştırılır. Ancak I. Selim'in tahta geçmesinden sonra (918/1512) görevine iade edilir ve sarayda seçkin bir yer elde eder. Padişah hekimi sıfatıyla I. Selim'in bir çok seferine katılan Hakim Şah, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında vefat etmiş olup bu tarih Mehmed Süreyya tarafından 928 (1522) olarak verilmektedir. (Fani, "Hakim Şah el-Kazvî'nî", 194.)

19 Fatih Sultan Mehmet zamanında Kazasker olan Kastellânî (Kesteli), kazaskerlik Anadolu ve Rumeli olarak ikiye ayrılınca Rumeli kazaskeri olarak görevine devam etmiştir ancak II. Bayezid tahta çıktığında kendisini azletti. (Yavuz, "Kesteli", 314.)

birlikte yağma edildi. II. Bayezid, yeniçerilerin baskısı neticesinde Müeyyedzâde'yi Rumeli kazaskerliğinden azletti (917/1511) ve ardından da emekliye ayırdı. Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesinden sonra Müeyyedzâde tekrar ikbal buldu, önce Karaferye kadılığına ve daha sonra da tekrar Rumeli kazaskerliğine tayin edildi (919/1513).²⁰ Bir yıl sonra padişahın talebi üzerine Çaldıran seferine katılan Müeyyedzâde dönüş yolunda ikinci defa azledildi (920/1514). Azil sebebi olarak Müeyyedzâde'nin "kuvvâsına zaaf, aklına ihtilal, mizacına fütûr ve dimâğına kelâl" gelmesi gösterilmektedir.²¹ Müeyyedzâde (15 Şaban 922/13 Eylül 1516) vefat etmiş ve Eyüp Sultan Türbesi haziresine defnedilmiştir.²²

Müeyyedzâde'nin hayat serancâmı özetle böyle olmakla birlikte onun Osmanlı ilim, kültür ve idari tarihine katkısı, verdiği derslerle, yaptığı görevlerle sınırlı değildir. Kendisi de şair olan ve Hatemî mahlasıyla Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazan Müeyyedzâde hem Amasya'daki ilk gençlik yıllarında hem de Şiraz dönüşünde şiirle ilgilenmeye ve şairleri himaye etmeye devam etmiştir. Müeyyedzâde, Basîrî (ö. 941/1534-35)²³, Hafız-ı Acem (ö. 958/1551), Necâti Bey (ö. 914/1509) ve Zâtî (ö. 953/1546) gibi pek çok şairi himayesine almıştır. Necâti Bey kendisine bir kaside takdim ederek divanını onun adına tertip etmiş ve mukaddimesinde de Müeyyedzâde'yi överek ona olan minnetini göstermiştir.²⁴ Zâtî ise Anadolu Kazaskeri Müeyyedzâde ile Nişancı Cafer Çelebi'nin ihsanları sayesinde geçindiği için mansıb istememiş ancak hamileri görevlerinden azledildiklerinde ise geçim sıkıntısına düşmüştü.²⁵ Kendine ait bir divana henüz rastlanmamış olan Müeyyedzâde'nin çeşitli tezkirelerde şiirlerine yer verildiği görülmektedir. Onun bazı önemli şahısların vefatına dair söylediği ta'miyeli tarihleri de değerli kabul edilmiştir.²⁶

20 Yürütme açısından şeyhülislâmların 982/1574 yılına kadar ciddi bir yetkileri yoktur. XIV. asırdan XVI. asrın ortalarına kadar bütün kadıları tayin ve tercis yetkisi kazaskere aitti. Bu tarihten sonra da mevleviyet kadılarını ve yüksek dereceli müderrisleri tayin yetkisi şeyhülislâmlara devredildi. Diğer kadı ve müderrislerin tayin ve idare yetkisi gene kazaskerler de kalmaya devam etti. (İpsirli, "Kazasker", 142.)

21 Yıldırım, *Amasyalı Dîvân Şairleri*, 102.

22 Aksoy, 485-486.

23 Çavuşoğlu, "Basîrî", 105-106.

24 Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi'nin aracı olmasıyla, Sultan Necâti'yi önce oğlu Şehzâde Abdullah'ın yanına divan katibi olarak göndermiş, onun vefat etmesi üzerine de diğer oğlu Şehzade Mahmud'u Manisa sancağına tayin ettiğinde Necâti'yi de yanında nişanlılık göreviyle göndermiştir. (Kaya, "Necâti Bey" 477-478)

25 Coşkun, "Zâtî", 150-151.

26 Aksoy, 485.

Müstakimzâde, şiir haricinde hüsn-i hatta da meraklı olan Müeyyedzâde'nin, Şehzade Bayezid'in Amasya valiliği sırasında nedimleri arasında bulunan Şeyh Hamdullah Efendi'den (ö. 926/1520) ders aldığıını bildirmektedir. Müeyyedzâde'nin, bu konudaki maharetlerini gösterdiği kendi hattıyla yazılmış eserler kütüphanelerde bulunmaktadır. Yazma konusunda hattın dışında belağatının yüksekliği ile de temayüz etmişti.²⁷

Müeyyedzade'nin kitaplara olan merakı telif ve istinsahla sınırlı kalmamış, kendisi için oldukça büyük bir kütüphane kurmuştur. Taşköprüzâde bu kütüphanedeki bazı kitapların başka yerlerde nüshasının bulunması bir yana adlarının dahi daha önce duyulmamış olduğunu ve mükerrerleri hariç olmak üzere kütüphanenin mevcudunun 7000 cilde ulaştığını duyduğunu ifade etmektedir.²⁸ İhsan Fazlıoğlu Müeyyedzade'nin bu kütüphanesinde riyazi ilimler sahasında önemli kabul edilebilecek bir kitap koleksiyonu bulunduğunu, Müeyyedzade'nin İran topraklarında Celaleddin ed-Devvânî'nin talebeliğini yapmasından dolayı o dönemde Osmanlı coğrafyası dışında telif edilen kitapları da ihtiva ettiğini belirtir.²⁹

Müeyyedzâde'nin ölümünden sonra, en büyük oğlu Abdulfettâh tarafından kitaplarının satılmasıyla bu meşhur kütüphane dağılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in kitapların toplanmasını, gerekirse tekrar kitap satıcılarından satın alınmasını emrettiği, bu işlemin sonunda toplanan kitapların listesinin tutulduğu, bu listede de 2112 kitap isminin bulunduğu kaynaklarda geçmektedir. Sultan Selim ayrıca koleksiyonun en değerli kitaplarının kendi özel kütüphanesine taşınmasını istemiştir.³⁰

Müeyyedzâde'nin Ailesi

Kaynaklarda Müeyyedzâde'nin beş oğlu ve bir kızının olduğu bildirilmektedir. Kızı kendisi henüz Anadolu kazaskeri iken 1503'te ölmüş, bu sebeple padişah ona başsağlığı ziyaretinde bulunmuştur. Büyük oğlu Abdülfettah

27 Âşık Çelebi, Müeyyedzâde'nin inşâdaki yüksek kudretini üstadı Saçlı Emir'den naklen şu hadise ile belirtmektedir: Müeyyedzâde bir gün Galata'daki bahçesinde İdrîs-i Bitlîsî, Kadızâde ve diğer bazı alim ve münşîlere verdiği ziyafet esnasında, yazılması lazım gelen bir mektubu derhal kaleme almış ve elfâzının belâğatı, ibarelerinin selâseti ve manadaki insicam bakımından davetlilerin pek takdir ettikleri bu on altı satırlık mektubun her satırının başındaki harfi sin ve sonundakini de nûn olarak düşürmüştü idi. (Yıldırım, 104.)

28 Taşköprüzâde, 179.

29 Fazlıoğlu, "Hendese", 203.

30 Müellif bu listeyi yayına hazırladığını 29 numaralı dipnotta ifade etmektedir. (Pfeiffer, 292.)

Çelebi Zeyrekzâde danişmendi iken babasından bir sene sonra vefat etmiştir. İkinci oğlu Mahmud Çelebi Sahn müderrisi Muhyeddin Çelebi'nin hizmetinde ve onun talebesi iken, ağabeyinden kırk gün sonra vefat etmiş, üçüncü oğlu Abdürrezzâk Çelebi de Hoca Hayreddin Efendi'den mülazım olduktan sonra altı yıl hiç bir medreseye tayin edilmeyince üzüntüsünden yirmi sekiz yaşında 936/1530'da vefat etmiştir. En küçük oğlu Abdüsselam Çelebi'ye gelince, o da talebe iken 941/1530'da vefat etmiştir. Sadece dördüncü oğlu Abdulvehhâb Çelebi Ebussuûd Efendi'den ders almış ve Kemalpaşazâde'nin delâleti ve Sadrazam İbrahim Paşa nezdindeki teşebbüsü ile müderrisliğe getirilebilmiştir. Abdulvehhâb sonradan Sahn-ı Semân medresesi müderrisliğine kadar yükselerek 970/1562 yılında vefat etmiştir. Müeyyedzâde'nin üç kardeşinden biri olan Hacı Çelebi veya Hacı Halife adları ile tanınan Abdurrahîm Efendi'nin ise meşâyıhtan olduğu bilinmektedir.³¹ Müeyyedzâde'nin kardeşi Abdurrahîm Efendi'nin oğlu olan Abdülkâdir Şeyhî Efendi (ö. 1002/1594) ilmiyedeki yükselişini Çivizâde Mehmed Efendi'nin ölümü ile boşalan şeyhülislâmlığa 8 Mayıs 1587'de atanarak zirveye taşımış ve bu görevi yaklaşık iki sene sürdürmüştü. Şeyhülislâm Müeyyedzâde Abdülkadir Şeyhî Efendi aynı zamanda hocası olan Ebussuûd efendinin kızıyla evlenerek ona damat olmuş, böylece Ebussuûd'un, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'ye talebe olması hasebiyle çok önceleri bu aile ile kurulmuş olan bağları daha da perçinlenmişti.³² Müeyyedzâde'nin 16. yüzyılın bir diğer önemli figürü olan Kemalpaşazâde ile olan alakası ise onu hocası olmasının ötesinde ölünceye kadar hâmisî olması şeklindeydi. Öyle ki Kemalpaşazâde'nin yükselişleri de gözden düşüşleri de hep Müeyyedzâde'ye bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Eserleri

Taşköprüzâde Müeyyedzâde'nin kaza işleriyle meşgul olması sebebiyle eserlerinin hepsinin müsvedde halinde kaldığını söyleyerek, kelâm sahasında çok güzel bir risâle kaleme alarak Şehzâde Korkut'u medheden üst düzey belağata sahip Arapça bir kasideyle birlikte şehzâdeye gönderdiğini ifade etmekte fakat risalenin ismini açıklamamaktadır.³³ Müeyyedzâde'nin *Fetâvâ'sı* haricinde risaleler halindeki eserleri şunlardır:

1. *Risale fi tazîmi'n-nebî*, 2. *Risâle fi'l-cüzillezi la yetecezzâ*, 3. *Risâle fi'l-mevcûdâtî'l-hâriciyye*, 4. *Risâle fi halli's-şühbeti'l-âmme*, 5. *Risâle fi nâkizi'l-*

31 Yıldırım, 105-106.

32 Akgündüz, "Ebussuûd Efendi" 366.

33 Taşköprüzâde, 179.

vuzû, 5. *Risâle fi'l-hac*, 6. *Risâle fi hikmeti't-tahrîr*, 7. *Risâle fi müşkilâti mesâili ilmi'l-ferâ'iz*, 8. *Hâşiye alâ Hâşiyeti Mir Ebi'l-Feth âla Şerhi Adâbi'l-Adûdî*,³⁴ 9. Taşköprüzâde, Müeyyedzâde'nin *Risâle fî-tahkiki'l-kürati'l-mü-dahrace* isimli bir eseri olduğunu belirtmektedir.³⁵ Kaynaklarda Hidâye'nin şerhi olan *Tergîbü'l-lebîb* adlı eser de Müeyyedzâde'ye nispet edilmekteyse de Muhammed Özmen tarafından bu kitap üzerine yapılan yüksek lisans tezinde eserin Kızıl Molla Abdurrahman b. Ali el-Amâsî (ö. 983/1575)'ye ait olduğu tespit edilmektedir.³⁶

II. Fetâvâ-yı Müeyyedzâde

Çalışmamızın ikinci kısmını oluşturan *Fetâvâ-yı Müeyyedzâde*, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin belki de en önemli eseridir. Bunu hem hacim olarak kitap boyutunda olmasına hem de defalarca istinsah edilmesine ve de kendisi menkul bir fetva mecmuası olmasına rağmen diğer fetva mecmualarında kaynak olarak kullanılmasına dayanarak söyleyebiliriz.

Mecmûanın İsmi: Kütüphanelerde *Fetâvâ-yı Müeyyedzâde*'nin; Mecmû'atü'l-mesâ'il, el-Mesâilü'l-müntehabe fi'l-fetâvâ, el-Mecmû'atü'l-fıkhiyye, Pend-i fetâva, Mecmû'a fi'l-fetâvâ, Mecmû'atü fihâ mesâilü'l-furû, Mecmû'atü'l-fetâvâ, Kitâbü Müeyyedzâde fi'l-fikh, gibi farklı isimler altında kaydedildiğini görmekteyiz. Müeyyedzâde Cöngü isminin de kullanıldığı *DîA* maddesinde geçmekteyse de biz bu isme henüz rastlayamadık. Ancak eserin henüz görme imkânı bulamadığımız nüshalarında bu ismin kullanılmış olması da ihtimal dahilindedir.

Mecmûanın Özellikleri

Müeyyedzâde'nin fetva mecmûası menkûl fetva mecmualarının tipik bir örneğidir. Malum olduğu üzere nukullü mecmûalar soru-cevap şeklinde verilmiş fetvalara klasik fıkıh ve fetva kitaplarından kaynaklar çıkarılarak oluşturulmuş fetva mecmualarıdır. Menkul mecmualar ise direk fıkıh ya da fetva kitaplarından alıntı yapılarak fıkıh konularına göre bir araya getirilen nakillerden oluşur. Müeyyedzâde'nin mecmûası da işte bu eserlerden birisidir. Eserin başında yaklaşık dört varaklık temizlik, mesh, zekat ve salatla ilgili meseleler kaydedildikten sonra vakıf konusuna geçilmektedir. Sonraki bütün konuların muâmelat ve cinâyâta, ukûbata dair olduğu görülmektedir.

34 Risâlelerin nüshalarının bulunduğu kütüphaneler için bkz. Aksoy, 485-486.

35 Taşköprüzâde, 179.

36 Özmen, *Kızıl Molla Abdurrahman b. Ali el-Amâsî (ö. 983/1575)'nin İbn Kemal'in Hidâye Şerhi Üzerine (Mesh ale'l-Huffeyn Meselesi Bağlamında) İtirazları*, 48.

Eserde ibadet konularının sınırlı tutulup ağırlığın diğer konulara verilmiş olması mecmûanın kadılar için hazırlanmış olma ihtimalini arttırmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde mahkemelerde kadılar için iki eserin yarı resmi hukuk kitabı gibi itibar gördüğü kabul edilir. Bunlardan birincisi Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) *Dürerü'l-hükkâm* adlı eseri, ikincisi de İbrahim el-Halebi'nin (ö. 956/1549) *Mültekâ'l-ebhûr* adlı eseridir.³⁷ Molla Hüsrev kadılık yaptığı yıllarda edindiği tecrübe ile bir kadı için gerekebilecek bütün meseleleri içine alan bir metin yazmaya karar verir ve önce *Gurerü'l-ahkâm* adlı eseri kaleme alır. Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*'da, *Gurerü'l-ahkâm*'ı tamamlamasıyla kendisini fazlaca meşgul eden kadılıktan ayrılması aynı ana denk geldiğinde bu iki nimete şükür için eserini şerh etmeye karar verdiğini belirtir. Bu kararını uygulamaya koyduğunda tarihler 12 Zilkâde 877 (10 Nisan 1473)'ü, eserini bitirdiğinde ise 2 Cemâziyelevvel 883 (1 Ağustos 1478)'i göstermektedir.³⁸ *Dürer ve Gurer* adıyla da anılan eser III. Mehmed zamanında (1595-1603) Süleyman b. Veli el-Ankaravî'ye tercüme ettirilmiştir. Eser daha sonra Şam Kadısı Gelibolulu Osman (ö. 1136/ 1723) tarafından da Türkçeye tercüme edilmiştir. Kitabın üzerine yapılan şerh ve haşiyeler de eserin yazımından bir müddet sonra daha çok rağbet gördüğünü işaret etmektedir. Her iki eserin de kadılar tarafından kullanılma sıklığına dair bir veriye rastlayamadıysak da fetva mecmualarında en çok başvuru alan eserler arasında olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Müeyyedzâde'nin mecmûasında bu iki kitabın kaynak olma durumuna gelince, eserde *Dürer*'e iki defa başvurulmuşken *Mültekâ*'nın hiç zikredilmemektedir. Bunun da sebebi mecmûanın tertip edildiği zamanda *Mültekâ*'nın henüz yazılmamış olmasıdır. İbrahim el-Halebi'nin, vefatında doksanlı yaşlarında olması sebebiyle 860'larda doğduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla Halebî, Müeyyedzâde ile aynı yıllarda hayattadır, ancak *Mültekâ*'nın tamamlanışı müellif nüshasında belirtildiğine göre 23 Recep 923/11 Ağustos 1517³⁹ olduğu ve Müeyyedzâde'nin de 922/1516'da vefat ettiği dikkate alındığında eserin *Mültekâ*'dan önce telif/cem edildiği ortaya çıkmaktadır.

Fetâvâ-yı Müeyyedzâde'nin Kütüphanelerde Kayıtlı Nüshalarının Bazı Özellikleri

Fetâvâ-yı Müeyyedzâde'nin şu ana kadar 84 kütüphane kaydını tespit edebilmiş olsak da bu sayının kütüphane kayıtlarının daha sistemli hale gelmesi ve dijital ortama aktarımların tamamlanması ile birlikte daha da artacağını

37 Has, "Halebi", XV, 232.

38 Eserin Fatih Sultan Mehmed'e hediye edilen nüshası günümüze kadar gelmiş olup Köprülü Ktp., nr. 563'te kayıtlıdır. (Akgündüz, "Dürerü'l-hükkâm", 28.)

39 Has, "Mülteka'l-ebhur", 550.

öngörebiliriz. Zira kayıtlarda Mecmûatü'l-fetâvâ, Mecmûatü'l-mesâil, Fetvâ Mecmûası gibi isimler altında kaydedilen ve müellif/mürettiplelerine dair bilgi verilmeyen onlarca eser bulunmaktadır. Bu nüshalardan ancak kırk dört tanesini dijital kayıtları üzerinden görme imkanımız oldu. Müeyyedzâde'nin fetva mecmûasının İstanbul Müftülüğü meşihat kütüphanesinde üç, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde ise altı nüshasının bulunmasını, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi nr. 225'te bulunan nüshanın Fetvâ Emîni Mehmed Fıkhî el-Aynî'nin kitaplarından olmasını ve 236 numaralı nüshada, "Şeyhülislâm-ı esbak merhum Üryânizâde Ahmed Esad Efendi'nin nukûd vakfından vakfedenin şartına uygun olarak Fetvâhâne'de mütalaa olunmak üzere satın alınmıştır."⁴⁰ kaydının bulunmasını Meşihat'ın mecmûaya verdiği değere bir işaret olarak alabiliriz. Daha etraflı çalışmalara muhtaç olduğu açıksa da şu ana kadar yaptığımız taramalarda mecmûanın, Riyad, Medine, Nablus (Filistin) ve Kahire gibi İslâm şehirleri ile Sofya, Leipzig (Almanya) ve Fransa Milli Kütüphanesi'nde de nüshalarının bulunduğunu görmekteyiz. Güzel bir hizmet olarak bunlardan bir kısmının dijital kayıtları kütüphane web siteleri üzerinden erişime açık bulunmaktadır. Câmiatü'l-Melik Suûd Kütüphanesi'nin web sitesinde yayınlanan nüshanın sonunda; "Bu rağbet gören mecmûa Kahire şehrinde 1097 senesinin Rabîu'l-velvel ayında Abdullah b. Hüseyin eliyle yazıldı ..." ibaresi bulunmaktadır. Bu ibare hem mecmûanın neredeyse yazıldıktan iki asır sonra dahi rağbet gören bir eser olmaya devam ettiğini hem de bu ilginin Osmanlı'nın Arapça konuşulan ilim merkezlerine de sirayet ettiğini göstermektedir.

Müellif nüshasını henüz tespit edemediğimiz mecmûanın görebildiğimiz en eski tarihli nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa 1050'de kayıtlı olan nüshadır. Müsevvid adının bulunmadığı mecmua 967/(1559/60) senesinde istinsah edilmiştir. Bu nüshaya yakın olarak kütüphanelerde 972⁴¹, 973⁴², 984-85⁴³, 986⁴⁴ ve 999⁴⁵ tarihli nüshaların bulunduğunu söyleyebiliriz. Tashih görmüş bir nüshadan istinsah edilenler haricinde mukad-

40 24 Rabîulevelvel 1224 senesinde satın alınan eser 5 muharrem 1004 senesinde istinsah edilmiştir ve 189 varaktan oluşmaktadır.

41 Adana İl Halk Ktp., nr.001051, müst. Abdullah b. İdris, İst. tarihi: 972/1565, 146 vr.

42 Süleymaniye Ktp., Yeni Camii, nr.677, Müst. İsmet b. Hacı Akkirmani, İst. tarihi: 973, 284 vr.

43 Amasya İl Halk Ktp., nr. 001344, (1577/984/85) 139 vr.; Süleymaniye Ktp., Yeni Camii, nr.662, İst. tarihi: 999, 177 vr.

44 Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 108, Müst. Abdülğaffâr b. Mahmud, İst. tarihi: 986, 172 vr.

45 Kastamonu Yazma Eser Ktp., KHK nr.3555, Müst. Yusuf b. Nebi İbrahim, İst. tarihi: 999 (1590). 181 yk.

dimesi olan tespit ettiğimiz tek nüsha yukarıda zikrettiğimiz Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa 1050'de hayıtlı olan nüshadır. Mezkûr eserin mukaddimesinde “Bu meseleleri fetva kitaplarından cem ettim ve ona ‘Müeyyedzâde el-fetâvâ’ adını verdim” şeklinde bir ifadeden sonra hatalarının, kusurlarının görülmemesi ricası ve Allah'tan da ismet ve tevfik niyazı bulunmaktadır. Ancak bu mukaddimeden sonra diğer nüshalardan farklı bir şekilde Fasılun fî edebî'l-müftî bölümü açılarak, müftünün dikkat etmesi gereken bazı hususlara işaret edildikten sonra İbn-i Kemal'in fukaha tasnifinden alıntılar yapıldığı görülmektedir. Bu kısım mukaddimenin de Müeyyedzâde'ye aidiyetini şüpheli hale getirmektedir. Zira İbn Kemal Müeyyedzâde ile aynı dönemde yaşamasına rağmen aralarındaki ilişki Müeyyedzâde'nin onun hocası ve hayatı boyunca hamiliğini yapması şeklindedir. Ayrıca böyle bir bölüm ulaşabildiğimiz diğer nüshalarda bulunmamakta ve eserin tam nüshaları tahâret bahisleriyle başlamaktadır.

Müeyyedzâde'nin mecmûasının nüshaları arasında dikkatimizi çeken bir diğer husus da mecmûanın h. 1033 senesinde Hâmid b. Mahmûd el-İstanbulî tarafından tashihinin yapılmış olmasıdır. Müsahhîh bu tashihin yapılma sebebini ve tashih serencamını mukaddimede etraflıca açıklamaktadır. Bu açıklamaya göre, imamların vâkıâtından pek çok meseleyi cem etmiş olan bu kitap ulema arasında yaygınlaşınca talebelere ya da ilgili kişilere satmak için çok hızlı yazıldığından bazı nüshalarda meselelerin çoğu terk edilmiş, bazısının da nakillerinde hata yapılmıştır. Musahhîh bu hatalara örnek olarak, *Hızânetü'l-fetâvâ*'nın, *Hızânetü'l-ekmel* veya *Hızânetü'l-fikh* olarak yazılışını ya da tam aksinin kaydedilmesini, *Fusûlü İmâdî* adlı eserin de *Usturûşenî* ya da Neseî'nin *Fusûlü* olarak veya tam tersi şekilde kaydedilmesini, *Ğunyetü'l-fetâvâ* yerine de *Kunyetü'l-fetâvâ* ya da *Münyetü'l-fetâvâ* yazılmasını göstermektedir. Gerçekten de bu eserler menkûl ya da nukûllü mecmûalarda sıklıkla karıştırılmaktadır. Bu duruma aidiyet belirtilmeksizin ortak ismin zikriyle yetinilmesinin sebep olduğunu söyleyebiliriz. Müsahhîh bu açıklamalardan sonra tashihi hazırlamanın beş sene sürdüğünü, kaynak kitapları bulurken zorluk yaşadığını belirtirken kitaplarını kullanmasına izin verenlere dua etmekte ve kitaplarını vermek istemeyenlerin bende bu kitap yok demelerinden bahisle serzenişte bulunmaktadır.

Fetâvâ-yı Müeyyedzâde'nin Kaynakları ve Kaynak Kullanma Usûlü

Mecmûanın Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa nr.100 ve Damad İbrahim nr. 718'de bulunan nüshalarının başında eserde kullanılan kaynakların listesi bulunmaktadır. İlk nüshada 113, ikinci nüshada ise altı eser ilavesiyle 119 kaynak kitap bulunmaktadır. Bu kitapların isimleri şu şekildedir:

Ğunyetü'l-fetâvâ, Tatarhân, Vâkiât-ı Hüsâmî, Bezzâziyye, Tetimmetü'l-fetâvâ, Fetâvâ's-suğrâ, Mağrib, Fetâva's-sûfiyye, Ekmeliüddin, Nevâzil, Şerhu Mecma', Teshîl, Kâdîhân, Kâfî, Zahîra, Muhtasarü'l-Muhît, Hızânetü'l-fetâvâ, Câmiu'l-fetâvâ, Câmiu's-sağîr, Hulâsa, Fetâva'l-Fenârî, Yenâbî, Sirâc, Fetâva'l-Vecîz, Şerhu'l-Vikâye li-İbni Melek, Cevâhir, Ziyâ'u'l-mu'niyyîn, Fusûlü Usturûşenî, Kudûrî, Şerhu Vikâye li-Sa'dî, Keşfü'l-hakâyık Şerhu Kenz, Sadruşşehîd, Münye, Fusûlü 'İmâdî, Fevâidü Sâhibi'l-Muhît, Câmiü'l-Fusûleyn, 'Umdetü'l-fetâvâ, Şerhu Telhîs, Hızânetü'l-fikh, Tecdîd, Hidâye, Hâvi'l-kebîr, Mebsûtu Serahsî, Şerhu Camiü'l-kebîr, Şerhu Şir'a, Mesâbih, Kitâbü Edebi'l-kâdî li'l-Hassâf, Bedâyi', İmâdî, Hızânetü'l-ekmel, Şerhu Mebsût, Şerhu't-Tahâvî, Kitâbü'l-Lâlî, Nihâye, Münyetü'l-müftî, Nükâye, Nevâdir, Sadruş-şerîa, Mesûdî, Mûlahhas, Dürer Şerhu Ğurer li-Molla Hüsrev, Nâfî, Şifâ, Ğâyetü'l-beyân, Velvâlicî, Muhîtu's-Serahsî, İhtiyâr, Fetâva'z-Zahriyye, Fetâvâ'l-îzâh li-Ebi'l-Fazl el-Kirmânî, Bidâye, Uyûnü'l-mezâhib, Fetâvâ'l-Firdevsî, Tekmile, Hâniye, Fetâvâ'l-Hücendi, Ziyâdât, Fetâvâ's-suğrâ, Fusûlü'n-Nesefî, Müntekâ, Mültekat, Şerhu'l-Kudûrî el-müsemmâ bi-Şerhi'l-Vehhâc li'l-Haddâdî, Kenz, Hâvi li'-İmâm el-Merğınânî, Hâşiyetü Sadriş-şerîa li-Hüsâmzâde, Câmi'u'l-kebîr, Şerhu Vikâye li-ibni Taberî, Umdetü'l-Münye, Şerhu Nukâye, İnâye, Hayratü'l-fukahâ(?), el-Akta' Şerhu'l-Kudûrî, Şerhu'l-vâcid, Fetâvâ'l-müntehab, Temîmü'd-dehr, Fetâva't-Timurtâşî, Uyûn, Şerhu Vikâye li-Kara Sinan, Kifâye, Menâkıbü'l-fetâvâ li-sâhibi'l-Muhît, Şerhu Kenz li-İbni Miskîn, Şummûnî, Şerhu Şihabeddin li'l-ferâyiz, Câmiu'l-asğar, Talebe(?), Udde, Akbida(?), Muhtasar, Müstahracü'l-Fusûl, Sığâr, Tebyîn, Akdiy(y)e(?), Fetâvâ'l-fazliyye, Fetâvâ'd-dînariyye, Letâyifü'l-işârât,⁴⁶ Kunye, Ğunye, Zeylaî, Umde, Ravdatü'l-Kudûrî.

Kahire Kütüphanesine kayıtlı olan nüsha üzerinde yaptığımız çalışmaya göre⁴⁷ Fetâvâ-yı Müeyyedzâde'nin bu nüshasında yer alan 1787 fetvada en çok başvurulan eserlerin kaynak gösterilme sıklığı şu şekildedir:

Münye	458
Bezzâziyye	229
Kâdîhân	148
Kunye	141
Câmiu'l-fusûleyn	121
Hızâne	96

Ğunye	79
Vecîz	63
Tatarhâniye	58
Hızânetü'l-fetâvâ	46
Hulâsa	46

46 Buraya kadar olan eserler Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa nr.100'deki nüshada yer alan kaynaklardır.

47 Bu nüsha www.alukah.net üzerinden online erişimdedir.

Müeyyedzâde mecmûasında her fetva için genelde bir kaynaktan nakilde bulunmakta, kendi görüşlerine ayrıca yer vermemektedir, dolayısıyla mecmûanın dili sadece Arapçadır. Eserde iki ya da üç kaynağa başvuru olan fetva sayısı ise oldukça sınırlıdır. Eserlerin orjinallerinde (*Kunye* ve *Câmiu'l-fusûley'n*'de olduğu gibi) rumuz bulunsa dahi aktarım yapılırken bu rumuzların korunmadığı görülmektedir. Sonraki yüzyıllarda fetva mecmûalarında en çok başvuru olan eserlerden olan İbn-i Nüceym'in (ö. 970/1562) (*el-Bahru'r-râik Şerhu Kenzi'd-dekâik* adlı eserinin bu mecmûada -henüz yazılmamış olması hasebiyle- kullanılmadığını görmekteyiz. Yine damân bahislerinde çok kullanılan *Dâmânât-ı Fadliyye* de Zenbillizâde Fudayl Çelebi (ö.991/1583) tarafından 984/1576 tarihinde tamamlanacağı için bu eserdeki nakil kaynakları arasında bulunmamaktadır. Onun yerine tazminatlarla ilgili fetvalarda *Fusûley'n*'den 58 defa Münye'den de 280 defa aktarımda bulunulmuştur. *Münye*'ye eserin tamamında başvuru oranının 458, *Câmiu'l-Fusuleyn*'e ise 121 olduğunu dikkate alırsak Münye'nin en çok başvuru kaynağı olarak görünmesinin biraz da bu konudaki referans eser olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak yukarıdaki tabloya genel olarak baktığımızda Osmanlı dönemi fetva literatüründeki Orta Asya kökenli vâkıât/fetâvâ kitaplarının büyük etkisinin 15-16. yüzyıllarda da bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Fetâvâ-yı Müeyyedzâde'nin Kaynak Olarak Kullanılışı

Müftülere ve kadılara el kitabı olmuş olan mecmûa menkûl bir fetva kitabı olmasına rağmen kendisi de fetvâ ve fıkıh kitaplarında kaynak gösterilen eserler arasına girmiştir. Mesela *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'de yirmi yerde, *Fetâvâ-yı Feyziyye*'de üç yerde, *Netîcetü'l-fetâvâ*'da ise dört yerde kaynak olarak başvuru mecmûaya Mecelle'nin de üç yerde atıf yaptığı görülmektedir.⁴⁸ *Fetâvâ-yı Hayriyye*'de en az bir yerde, yine İbn Abidin'in *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr*'ında da bir kaç yerde Müeyyedzâde'ye başvurulmaktadır. 18. y.y. alimlerinden Kadızade Muhammed Efendi'nin *Bahru'l-Fetâvâ* adlı eserinin de kaynakları arasında Müeyyedzâde bulunmaktadır.⁴⁹ Menkûl bir mecmûa olması hasebiyle Müeyyedzâde'ye atıf yapılırken bazen *Müeyyedzâde Mecmûası* şeklinde, bazen de farazâ; *Fetâvâ-yı Müeyyedzâde naklen anî't-Tatarhâniyye* şeklinde atıf yapılmaktadır.

Sonuç yerine: Müeyyedzâde'nin fetva mecmûası yukarıda tafsilatlı bir şekilde açıkladığımız üzere menkûl bir mecmûadır. Kendisinden önce Os-

48 Yıldız, Nacar, "Mir'ât-ı Mecelle'de Belirtilen Mecelle Kaynakları", 104.

49 Bünyamin Çalık, "Osmanlı Dönemine Ait Nukullu Fetvalardan "Bahru'l- Feta-va", 302.

manlı şeyhülislâmlarından Molla Arap'ın ve Zenbilli Ali Efendi'nin kendi verdikleri fetvalardan oluşan fetva mecmûaları olmakla birlikte kütüphanelerde çok az sayıda nüshaları mevcuttur. Müeyyedzâde'nin mecmûasının ise geniş bir coğrafyada yüzyıllar boyunca kaynak değeri taşıdığını görmekteyiz. Bunda şüphesiz eseri tertip eden şahsın mümtaz özelliklerinin de etkisi bulunmaktadır. Çok yönlü bir âlim ve sanatkâr olan Müeyyedzâde kendinden önceki fetvâ/vâkıât birikimini bilhassa ulema ve kadıların ihtiyaç duyduğu konular üzerinden aktarmış, Osmanlı alim ve şeyhülislâmlarının kendi fetvalarını içeren ya da başkalarının verdiği fetvaları cem/tertip etikeleri mecmûaların muteber kabul edilmesinin yolunu açmıştır.

Kaynakça

Makalede Atıf Yapılan Fetâvâ-yı Müeyyedzâde Nüshaları

İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 225, Müst., İbnü'l-Hâc Ahmed Akkirmânî, İst. tarihi: 1053, 194 vr.

İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 236, İst. tarihi: 5 Muharrem 1004, 189 vr.

Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim, nr.718, 144 vr.

Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr.100, Müst.Ömer b. Ahmed, İst. tarihi:1086, 141 vr.

Süleymaniye Ktp., Yeni Camii, nr.662, İst. tarihi: 999, 177 vr.

Adana İl Halk Ktp., nr.001051, Müst. Abdullah b. İdris, İst. tarihi: 972/1565, 146 vr.

Amasya İl Halk Ktp., nr.001344, (1577/984/85) 139 vr.

Kastamonu Yazma Eser Ktp., KHK nr.3555, Müst. Yusuf b. Nebi İbrahim, İst. tarihi: 999 (1590), 181 vr.

Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi, nr. 108, Müst. Abdülğaffâr b. Mahmud, İst. tarihi: 986, 172 vr.

Süleymaniye Ktp., Yeni Camii, nr.677, Müst. İsmet b. Hacı Akkırmani, İst. tarihi: 973, 284 vr.

www. alukah.net, Müst., Nureddin b. Kasım Çelebi, İst. tarihi:109, 201 vr.

Diğer Kaynaklar:

Akgündüz, Ahmet, *DİA*, "Ebüssüüd Efendi", X, 365-371.

--- *DİA*, "Dürerü'l-hükkâm", X, 28-29.

Aksoy, Hasan, *DİA*, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", XXXI, 485-486.

Anay, Harun, *Celâleddîn Devvânî, Hayatı, Eserleri, Ahlak ve Siyaset Düşüncesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

Bünyamin Çalık, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı Dönemine Ait Nukullu Fetvalardan "Bahru'l- Fetava", Sayı: 39, Erzurum 2013, 293-306.

Çavuşoğlu, Mehmet, *DİA*, Basîrî, V, 105-106.

- Erünsal, İsmail E, *DİA*, “Tâcîzâde Câfer Çelebi” XXXIX, 353-356.
- Fani, Eyyüp Sabri, *DİA*, “Hakim Şah el-Kazvîni”, yıl: 1997, cilt: 15, sayfa: 194-195, s.194.)
- Fazlıoğlu, İhsan, *DİA*, “Hendese”, XVII, 199-208.
- Feridun Bey, *Mecmûa-i Münşeât-ı Selâtîn Feridun Bey*, I, y.y., h.1264.
- Has, Şükrü Selim, *DİA*, “ Mülteka'l-ebhur”, XXXI, 549-552.
- *DİA*, “Halebi”, XV, 231-232.
- İpşirli, Mehmet, *DİA*, “Kazasker”, XXV, 140-143.
- Karataş, Hasan, *The City as a Historical Actor: The Urbanization and Ottomanization of the Halvetiye Sufi Order by the City of Amasya in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, UC Berkeley Electronic Theses and Dissertations, 2011.
- Kaya, Bayram Ali, *DİA*, “Necâti Bey”, XXXII, 477-478.
- Kılıç, Filiz, Aşık Paşa Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Küçükdağ, Yusuf , *DİA*, “Zenbilli Ali Efendi”, XXXIV, 247-249.
- Özmen, Muhammed, Kızıl Molla Abdurrahman b. Ali el-Amâsî(ö. 983/1575)'nin İbn Kemal'in Hidâye Şerhi Üzerine (Mesh ale'l-Huffeyn Meselesi Bağlamında) İtirazları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Pfeiffer, Judith, *The Heritage of Arabo İslamic Learning*, “Teaching the Learned: Jalâl al-Dîn al-Devvâni's Ijâza to Mu'ayyadzâde 'Abd al-Rahmân Efendii and Circulation of Knowledge between Fârs and the Ottoman Empire at the Turn of the Sixteenth Century”, Brill, Leiden/Boston, 2015, Yayın Tarihi 2016.
- Serin, Muhittin, *DİA*, “Hamdullah Efendi, Şeyh” XV, 449-452.
- Taşköprîzâde, *eş-Şekâiku'n-Numâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Dersaadet Yayınevi, İstanbul.
- Tuzcu, Ali, *Seyahatnâmelerde Amasya Georges Perrot, Bir Zamanlar İslâm Dünyasının Bilim Ve Kültür Merkezi, Üniversiteler Şehri; Anadolu'nun Oksford'u Amasya* s.225-226. Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Baskı: 2007.
- Vildan S., Coşkun, *DİA*, “Zâtî”, XXXIV, 150-151.
- Yavuz, Salih Sabri, *DİA*, “Kestelî”, XXV, 314.
- Yıldırım, Mehmet Nuri, *Amasyalı Dîvân Şairleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
- Yıldırım, Nuran, *DİA*, “Sabuncuoğlu Şerefeddin” XXXV, 358-359.
- Yıldız, Kemal; Nacar, Tayyip, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, “ Mir'ât-ı Mecelle'de Belirtilen Mecelle Kaynakları”, Sayı: 20, Ekim 2012, 87-105.